
Hrad Karlštejn

Jan Malý

„S úctou největší a pýchou pohlíží vzdělaný Čech na hrad Karlštejn, dílo císaře Karla svatého a slavné paměti. Nemohloť se zajisté vznešenému panovníku, který zemi sobě od Boha svěřenou výtečně spravoval a po bok nejvzdělanějším říším postavil, lepších pomníků dostati, nežli těch, kteréž sobě sám zřídil.“ Takto začíná popis hradu Karlštejna ve slavném monumentálním díle Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze království českého*. Vskutku, hrad Karlštejn patří k našim nejvýznamnějším a nejznámějším pamětihodnostem a dnes je také nejnavštěvovanějším hradem (pomineme-li Pražský hrad) na našem území. Co však zajistilo mohutnému hradu, tyčícímu se na skále nad Berounkou, zhruba dvacet kilometrů vzdušnou čarou od Prahy, tuto slávu? Odpověď je nasnadě – osobnost císaře Karla IV., jeho zakladatele, a také zcela výjimečné postavení, které hrad Karlštejn zaujímal v rámci Českého království.

Hrad byl založen v roce 1348, v roce Karlovy horlivé zakladatelské činnosti. Dle pozdější tradice se tak mělo stát 10. června. Základní kámen položil v Karlově zastoupení pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Také tento fakt zdůrazňuje značný význam, který Karel hradu přikládal. Karlštejn byl připraven k trvalejšímu obývání zhruba od poloviny 50. let. Jakýmsi symbolickým datem dokončení stavby může být 27. březen roku 1357, kdy byla vysvěcena kaple Panny Marie a zároveň založena karlštejnská kapitula. Umělecké práce na hradě pak pokračovaly do poloviny 60. let. Karlštejn měl sloužit nejen jako místo císařova odpočinku, ale především jako obrovská klenotnice, střežící nejvýznamnější poklady Svaté říše římské, zejména říšské korunovační klenoty a ostatky svatých.

Karlštejn má poměrně specifickou podobu, která vychází jak z potřeb císařského dvora, tak ze samotné funkce hradu. Byl budován ve třech základních vertikálně členěných dimenzích, které jsou významově odlišeny. Nejnížší stupeň tvořily převážně obytné a užitné prostory. Jednalo se o budovu purkrabství, která se díky zásahům v 19. století nedochovala ve své původní středověké podobě, za branou a hradební zdí to pak byl samotný císařský palác. Ve druhém patře paláce se ve středověku nacházel tzv. lucemburský rodokmen, zpodobňující členy dynastie i reálné a smyšlené předky. Bohužel nepřečkal renesanční úpravy hradu, jeho podoba je však zachycena v tzv. Heidelberském kodexu. Druhý stupeň představuje tzv. Mariánská věž, ve které se nachází kaple Panny Marie s monumentální freskovou výzdobou s náměty z Apokalypsy a s tzv. Ostatkovými scénami. S kaplí sousedí další sakrální prostor, zasvěcený dnes panovníkově oblíbené světici sv. Kateřině (původně kaple Ostatků umučení Páně). Konečně nejvyšší úroveň reprezentuje Velká věž, ve které byla zřízena kaple sv. Kříže, vlastní místo uložení říšských klenotů. Karel sám v průběhu stavby do plánů zasahoval, a tak se určení některých prostor v průběhu 50. let měnilo. Zřízení kapituly v roce 1357 si například vyžádalo jisté změny v již téměř dokončené menší věži, zejména adaptaci některých světských prostor na sakrální. Na počátku 60. let bylo rozhodnuto, že zde bude uložen říšský poklad včetně nejposvátnějších předmětů – korunovačních klenotů. Ve velké věži byla tedy v letech 1357–1365 zbudována již zmíněná kaple sv. Kříže se specifickým provozním režimem.

Kaple sv. Kříže je nejposvátnějším a nejcennějším prostorem hradu. Jako místo uložení drahocenných klenotů, relikvií a dalších posvátných předmětů byl její provoz ošetřen mimořádnými opatřeními. Vstup byl vyhrazen pouze určitému okruhu osob a právě na kapli a její okolí se vztahoval císařský zákaz, proslavený, a nutno říci výrazně zdramatizovaný, Vrchlického hrou *Noc na Karlštejně*. Jak čteme ve zřizovací listině karlštejnské kapituly, „*ve věži hradu Karlštejna, ve které se nachází ona památná kaple, není nikomu dovoleno spát nebo ležet s nějakou ženou ani s řádnou manželkou...*“ Prostor svatostánku nechal císař vyzdobit vskutku velkolepě. Stěny jsou obloženy drahými kameny, uspořádanými do tvaru křížů a obklopenými zlatem. Zlacená je rovněž klenba kaple, symbolizující hvězdné nebe. Patrně nejcennější součástí výzdoby kaple představuje soubor 129 deskových obrazů z dílny mistra Theodorika, který je vytvořil v letech 1357–1365 (kompletní soubor čítal 130 obrazů, jeden se bohužel ztratil). V souboru jsou zastoupení světci, církevní otcové a králové, tvořící vojsko Kristovo (ze známých portrétů např. evangelisté, sv. Karel Veliký, sv. Ludmila, sv. Kateřina, sv. Jeroným). Tuto uměleckou výzdobu kaple doplňuje oltář s motivem Ukřižování a triptych od Thomase di Modena. Nejposvátnější prostor kaple s výklenkem pro uložení klenotů je oddělen mříží. Schodiště ke kapli nese rovněž dochované nástěnné malby s motivy ze života sv. Václava a sv. Ludmily.

Po smrti Karla IV. byl hrad využíván i jeho synem, králem Václavem IV. (1378–1419). V té době zde byly uloženy také české korunovační klenoty, a to až do vypuknutí husitských válek a znova pak až do počátku třicetileté války. V roce

1422 Karlštejn odolal oblehání husitskými vojsky. V průběhu 15. a 16. století se hradu nevyhnuly nejrůznější přestavby a úpravy, které mírně pozměnily původní vzhled hradu. Hrad si však relativně dlouho zachoval svůj význam ve službách českého státu. Kromě toho, že sloužil jako místo uložení českých korunovačních insignií, zde měla být po požáru Malé Strany v roce 1541 vedena také jedna řada zemských desek. Hrad doznal významných úprav na konci 19. století, kdy bylo rozhodnuto o jeho rozsáhlé rekonstrukci, probíhající od roku 1887. Tyto úpravy jsou spojeny především se jménem architekta Josefa Mockera, který vedl puristickou přestavbu Karlštejna v letech 1892–1899. Ačkoliv některé prvky, které tato rekonstrukce přinesla, nebyly zcela v souladu s původní podobou hradu, došlo díky ní k celkové záchraně chátrající stavby. Dnes se jedná o jednu z nejoblíbenějších turistických destinací, kterou ročně navštíví stovky tisíc lidí z celého světa.

Rozšiřující literatura:

BAREŠ, Petr a kol. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha: Národní památkový ústav, 2010.

FAJT, Jiří. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, 2010.

FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1996.

KUBŮ, Naděžda. *Hrad Karlštejn*. Praha: Památkový ústav středních Čech, 2001.